

УДК 811.161.2'373.45

УКРАЇНІЗАЦІЯ ІНШОМОВНИХ ТЕРМІНІВ

Заремба І.Д.

Фінансово-економічний коледж
Буковинського державного фінансово-економічного університету

Сивак Л.М.

Буковинський державний фінансово-економічний університет

У статті проаналізовано склад української термінології, щодо її походження. З'ясовано склад запозичень та визначено специфіку функціонування типів іншомовної лексики. Розглянуто проблему функціонування іншомовних лексичних запозичень в українському мовному середовищі. Визначено доцільність використання запозичених лексем у сучасній українській мові. З'ясовано причини появи значної кількості запозичень у термінологічній лексиці.

Ключові слова: лексика, термін, термінологія, запозичення, українізація, іншомовні терміни.

Постановка проблеми. З аналізу проблеми українізації іншомовних термінів випливає, що термінологія української мови включає в собі велику кількість слів-термінів іншомовного походження, значення яких не завжди співпадає в мові-джерелі та мові, яка їх запозичила. Проте, доведено, що наявність запозичених слів в міру є навіть корисним для розвитку кожної мови, однак не варто перенасичувати мову запозиченими термінами, бо це призведе до руйнації мови.

Мета статті. Головною метою цієї статті є дослідження питань доцільності використання лексичних запозичень у сучасній українській мові.

Аналіз останніх досліджень. Великий внесок у дослідження цієї проблеми зробили такі відомі вчені, як Т. Панько, І. Кочан, Г. Мацюк, С. Семчинський, та інші. У їх працях розроблено основний термінологічний апарат теорії мовних контактів, запропоновано шляхи вивчення даної проблеми, сформульовано

основні напрями дослідження міжмовної взаємодії.

Виклад основного матеріалу. У сучасній українській мові вживаються слова, засвоєні з інших мов. Вони вливалися до складу української мови з різних джерел. Це, зокрема, економічні, політичні та культурні взаємозв'язки українського народу з народами Заходу й Сходу, внаслідок чого українська мова перейняла значну кількість слів. Запозичуючи їх, підпорядкувала своїм законам фонетики і граматики, пристосувала до правил українського словотвору семантичних систем [див. 6, с. 40].

Сучасне суспільство не може існувати без мови – найважливішого засобу спілкування, засобу вираження думок та передачі досвіду сучасникам і нащадкам. Мова – наше національне багатство. Мова відображає довколишній і внутрішній світ людини, її життєвий досвід, узагальнює результати пізнання. Вона не тільки представляє дійсність, але й сприяє накопиченню знань та ідей. Тому сучасний стан будь-якої мови – це наслідок її довготривалої історії розвитку під впливом різноманітних зовнішніх та внутрішніх чинників, які в реальній мовній дійсності тісно поєднуються.

Найпростішою зміною, залежною від зовнішніх факторів, є запозичення чужомовних лексичних одиниць.

З найдавніших часів носії різних мов спілкуються між собою: торгують, обмінюються культурними досягненнями, ведуть переговори. Внаслідок цього контактують різні мови, що призводить до запозичень. Завдяки цьому мова збагачується так само як і завдяки розвитку багатозначності слів і постійному творенню нових лексем.

Запозичення – перехід слів з однієї мови в іншу внаслідок взаємодії цих мов [4, с. 225].

Запозичення – це засвоєння слів однієї мови іншою [8, с. 197].

Запозичення з різних мов відбувалося за різних часів. Багато запозичених слів стали настільки звичними для нас, що вже не відчувається їхнє чужомовне походження (панчохи, цукор, кавун), інші навіть не набули здатності змінюватися за законами української граматики (меню, тріо).

Співвідношення запозичених та корінних слів у різних мовах неоднакове. В українській мові запозичення становлять приблизно 10% її словникового складу, в англійській – майже 30%, в румунській – понад 40%, у японській – приблизно 70%. Мабуть, найбільш насичена іншомовними словами лексика корейської мови – їх тут майже 90%. Найменше запозичень в ісландській мові усього кілька десятків [див. 4, с. 225].

Деякі фахівці продовжують наполягати на тому, що інтенсивне запозичення призведе до втрати українцями своєї самобутності в мові. Проте, за підрахунками фахівців, кількість іншомовних слів у складі української лексики не перевищує 12 %, тобто твердження про засилля запозичених слів в українській мові є перебільшенням. Така частка запозичень не може становити загрози самобутності мови [див. 7, с. 15].

Джерелом поповнення лексики сучасної української мови, зокрема її ділового мовлення, є

іншомовні слова. Одні з них, що давно вже засвоєні або означають назви загальновідомих явищ і предметів, увійшли до активної лексики. Від основ таких слів в українській мові творяться нові слова за допомогою різних словотворчих засобів. Інші запозичені слова, що означають назви понять і явищ, які не є загальновідомими і рідко вживаються в мові, мають виразні ознаки іншомовних. Наприклад: адажіо, мольберт, ландшафт, ландшафт і т. д.

Іншомовні слова в офіційно-діловому стилі повинні вживатися в тому разі, якщо немає відповідника в українській мові. До інтернаціоналізмів належать фінансові терміни, лексика бухгалтерського обліку, поштово-телеграфних зв'язків, діловодства, зовнішньої торгівлі. Наприклад: акцент, дебет, гриф, кредит, маркетинг, бандероль, біржа, тощо.

До складу української лексики входить багато слів, утворених за зразками морфологічної структури відповідних слів російської мови. Наприклад: укр. втілення – відповідно до рос. воплощение; укр. відродження – відповідно до рос. возрождение і т. д.

У словниковому складі української мови особливе місце посідають запозичення грецького походження – грецизми. Це назви рослин, тварин: кедр, мигдаль, мак, кит, крокодил, назви побутових предметів: парус, миска, ванна; поняття церковно-релігійні: вівтар, архангел, ангел, амвон, антихрист, ікона, келія, ісрей, ладан, демон, ідол, схима, літургія, келар, канон, монастир, піп; терміни науки, культури, мистецтва: апостроф, граMATика, діафрагма, логіка, математика, філософія, кафедра, ідея, театр, музей, корал, бібліотека, комедія, хор, сцена, планета, магніт, іподром, гігант, ксерокс.

У сучасній українській мові багато слів французького походження (бульйон, бюро, пляж, кутюр'є), німецького (ранг, шнапс, ґрунт, ландшафт), англійського (леді, джем, футбол, спонсор, менеджер), голландського (гавань, яхта, краб, трос), італійського (піаніно, спагеті, мафія, мадонна), іспанського (коріда, танго, фієста), польського (пані, гудзик, мазурка, повидло) та ін. мов.

Визначити іншомовне слово можна за фонетико-граматичним оформленням та лексичним значенням. Скажімо, звук і літера ф не властиві для слов'янських мов, і всі слова в українській мові, що мають цей звук і, відповідно, літеру, за походженням є грецизмами та латинізмами: фізика, фігура, фокус, фея, факт тощо. Тюркізми характеризуються наявністю кількох звуків а: сарай, базар, баклажан, байрак, кабан, сазан, чабан, барабан.

Проте, найпродуктивнішим джерелом поповнення лексики української мови останнього двадцятиліття стало інтенсивне проникнення в систему української мови англіцизмів. Це міжнародне явище, викликане, насамперед, глобалізацією, супутником якої в більшості країн є дво- чи багатомовність. Воно позначається на словниковому складі мови, на її морфології та синтаксисі і частково – на звуковій системі. Мовна інтервенція здійснюється через такі середовища, як телебачення й радіо, преса, масова культура, Інтернет, інформаційне обслуговування споживчого ринку, зокрема рекламу. Глобалізаційні

впливи стають дедалі помітнішими в системі освіти. Цьому сприяє вивчення в середній та вищій школі інформатики та англійської мови, зростання ролі Інтернету в освіті. Набуває поширення система дистанційного навчання й тестування через Інтернет, що не знає міжнародних бар'єрів, крім мовного.

Сферами найширшого проникнення англіцизмів є молодіжний жаргон, ділове мовлення працівників іноземних представництв та українських фірм чи організацій, що підтримують з ними регулярні ділові контакти, політичний лексикон, науково-технічна термінологія, лексикон масової культури, модної індустрії, дизайну тощо.

Основними причинами масового притоку лексичних запозичень є:

1) потреба в найменуванні нового об'єкта, явища (маркетинг);

2) потреба в розмежуванні змістовно близьких, проте відмінних понять (паб, фаст-фуд, бар);

3) наявність в англійській мові розгалужених терміносистем, що активно впливають не тільки на професійне мовлення, але й на загальномовну практику. Слова браузер, гігабайт, інтерфейс і т.п., що недавно були відомі здебільшого фахівцям з комп'ютерної техніки, стали сьогодні звичною частиною молодіжного і навіть дитячого лексикону;

4) соціально-психологічні причини: сприйняття іншомовного слова як престижнішого: стронгмен «богатира», «силач», спікер «голова представницького органу влади, зокрема Верховної Ради України»;

5) дія принципу мовної економії, що виявляється в конкуренції стислих номінативних одиниць англійської мови із менш компактними слов'янськими назвами: юзер «користувач»; байк «велосипед, мотоцикл».

Переходячи в іншу мову, слово пристосовується до її закономірностей, входить у її лексичну систему.

За ступенем пристосування іншомовних слів до запозичуючої мови виокремлюють:

а) засвоєння – слова, що фонетично і граматично адаптувалися до запозичуючої мови, набули вигляду, притаманного корінним словам: гарбуз – із тюркських мов, нафта, школа – через польську і латинську з грецької мови;

б) власне запозичення – слова, у яких процес пристосування ще не завершився, які ще зберігають забарвлення іншомовності: невідмінювані слова кіно, метро, журі, какаду;

в) варваризми (грец. *barbarismos* – іноземний зворот) – слова з особливо виразним забарвленням іноземності, у яких адаптація щойно почалася чи взагалі ще не починалася (ноу-хау) [4, с. 227].

г) екзотизми – слова для позначення екзотичних, незвичайних реалій, для яких у мові немає назв: кімоно, аул, меджліс [8, с. 198].

Іноді значення запозичених слів може змінюватися. Наприклад, у давніх греків слово епіграф означало «напис на пам'ятнику», в українській мові – «цитата перед твором».

За шляхом запозичення розрізняють:

а) усне запозичення – здійснюється при безпосередньому контактуванні носіїв двох мов, тому запозичується лише звучання слова. Усними запозиченнями є грецизми корабель, лиман, огірок; тюркізми базар, кавун, гарбуз, казан;

б) писемне запозичення – здійснюється через літературу і тому може орієнтуватись не лише на звуки, а й на букви. Писемними запозиченнями є грецизми театр, гіпотенуза, гімнастика, олімпіада; латинізми календар, адвокат, лектор, аудиторія, студент, декан [4, с. 227].

За способом запозичення виокремлюють:

а) прямі запозичення – слова, які перейшли безпосередньо з однієї мови до іншої;

б) опосередковані запозичення – слова, які перейшли з однієї мови в іншу через посередництво іншої (інших) мов. Наприклад, слово алмаз запозичене з грецької через посередництво арабської і тюркських мов [4, с. 227].

Необхідно розуміти, що наявність іншомовних слів у мові є закономірним явищем, яке відображає зв'язки певного народу з іншими. Тому й сьогодні питання про вживання запозичень має вирішуватися з погляду потреби. Запозичення – закономірний шлях збагачення лексики будь-якої мови. Відкритість мови вважається ознакою її сили, а не слабкості. Саме тому культура української мови проголошує не викоренення іншомовних слів, а вимогу не зловживати ними. «Без іноземних слів у культурній мові не обійтись. Але варто вживати їх тільки тоді, коли вони справді доконче потрібні – і, це вже безумовно, у властивому їм значенні...» зазначав Максим Рильський. Питання про іншомовні слова має вирішуватися з погляду потреби. Якщо в українській мові немає для позначення поняття власного слова, то можна послугоуватися запозиченим. Якщо поняття може бути виражене українським словом, то саме йому має віддаватися перевага, а не його дублето-запозиченню. Іншомовні слова не завдають шкоди українській мові, якщо вони не витісняють українську лексику, якщо мовці використовують їх доречно, тобто відповідно до їх значення і до конкретної ситуації мовлення.

Більшість мовознавців вважає, що від запозичених термінів не можна відмовитись, адже часто «запозичення приходять разом із новим поняттям чи винаходом і вкорінюється одночасно з ними (комп'ютер, дисплей, дискета, вінчестер)» [2, с. 44]. Запозичення виправдані і корисні тоді, коли їх не можна замінити словами рідної мови, і коли вони вже увійшли в її словниковий запас, а також такі, які мають лише неповні синоніми в певній мові і вносять у поняття, яке передають, особливий уточнювальний відтінок [3, с. 115].

Отже, можна виділити такі правила використання іншомовних термінів:

1. Старатись уникати іншомовного терміна, якщо є український відповідник. Наприклад: погоджувати (координувати); умова (конвенція); місцевий (локальний); переважати (домінувати).

2. Не вживати в одному тексті на позначення того самого поняття і власне український термін, й іншомовний відповідник. Необхідно зупинитись на одному із варіантів і лише його вживати в тексті даного документа.

3. Використовувати іншомовний термін правильно і точно, і лише в тому значенні, яке закріплене за словом у словниках.

Дійсно, потрібно акцентувати увагу на тому, що слова іншомовного походження не завдають шкоди українській мові, якщо мовці використовують їх доречно, тобто відповідно до їх зна-

чення і до конкретної ситуації мовлення. Тим більш сьогодні, коли більшість нових номінацій у мові має іншомовне походження, вживання запозичень є неминучим, однак має бути завжди доречним [1, с. 10].

Надмірне вживання іншомовних слів робить мову малозрозумілою, перетворює її на жаргон, руйнує її систему, розхитує усталені закони. Тому мова поступово очищає себе від непотрібних запозичень. Свідоме прагнення не допускати запозичень у мову й позбуватися їх називається приризмом [8, с. 200].

Незважаючи на позитивну роль запозичень у термінології, доволі часто необдумане введення у склад нашої мови іншомовних термінів призводить не до збагачення, а до засмічення останньої. Запозичені слова варто вводити в українську термінологію лише за відсутності питомого відповідника, ретельно добираючи кожен термін [5, с. 43-44].

Висновки і пропозиції. Запозичення – це закономірний шлях збагачення лексики будь-якої мови, що свідчить про її відкритість, яка вважається ознакою її сили. Вони сприяють еволюції мови, переходу на нову сходинку її функціонування.

Запозичення іншомовної лексики відбувається у результаті розвитку політичних, економічних,

культурних зв'язків між народами і є неминучим явищем для будь-якої мови. У процесі вживання іншомовна лексика засвоюється українською мовою, пристосовується до її фонетичних, граматичних, орфографічних законів.

Якщо є дві назви – українська й іншомовна, то перевагу слід надавати українській. Вона завжди зрозуміліша, милозвучніша, легше запам'ятовується.

Ставлення до іншомовних слів завжди обумовлене конкретними історичними обставинами. Небажаним є надмірне використання запозичень, а також намагання очистити мову від іншомовних слів. Суспільна практика людей, історичний розвиток мови відбирають із запозичених слів необхідні, відкидаючи зайві, тобто ті, які позначають поняття, що вже мають у мові цілком прийнятне вираження.

Українська термінологія вже упродовж двох століть повертає до себе увагу багатьох учених, фахівців, ентузіастів національного відродження. Адже українська мова стоїть як рівноправна серед інших мов, і є цілком придатною для творення наукового стилю. Інша справа, що через історичні обставини та політичні спекуляції вона не завжди мала право вільно і беззастережно виконувати свої прямі функції, обслуговуючи різні сфери людського життя.

Список літератури:

1. Архипенко Л. М. Іншомовні лексичні запозичення в українській мові: Етапи і ступені адаптації : (На матеріалі англіцизмів у пресі кінця ХХ – початку ХХІ ст.) : Автореф. дис ... канд. філол. наук / Л. М. Архипенко. – Харків : Б. в., 2008. – С. 172.
 2. Байбакова І., Буракова О., Задорожний В. Англійські запозичення у сучасному українському термінотворенні / І. Байбакова, О. Буракова // Проблеми української науково-технічної термінології: Тези ІІІ Міжнародної наукової конференції. – Львів, 1994. – С. 44-45.
 3. Іващишин О. Проблема доцільності використання запозичень та інтернаціоналізмів у науково-технічній термінології / О. Іващишин // Проблеми української науково-технічної термінології: Тези І Міжнародної наукової конференції. – Львів, 1992. – С. 114-116.
 4. Карпенко Ю.О. Вступ до мовознавства: підручник. – К.: Видавничий центр «Академія», 2006. – С. 336.
 5. Краткое методическое пособие по разработке и упорядочению научно-технической терминологии. – М., 1979. – С. 128.
 6. Паламар Л. М., Кацавель Г. М. Мова ділових паперів: Практ. Посібник. – К.: Либідь, 1996. – С. 208.
 7. Ткаченко О. Б. Мова і національна ментальність / О. Б. Ткаченко. – К.: Наукова думка, 2007. – С. 240.
- Ющук І. П. Українська мова / Лексичні запозичення // Підручник. – К.: Либідь, 2004. – С. 639.

Заремба І.Д.

Фінансово-економічний коледж

Буковинського державного фінансово-економічного університету

Сивак Л.М.

Буковинський державний фінансово-економічний університет

УКРАИНИЗАЦИЯ ИНОЯЗЫЧНЫХ ТЕРМИНОВ

Аннотация

В статье проанализировано состав украинской терминологии относительно её происхождения. Выяснено состав заимствований и определено специфику функционирования типов иноязычной лексики. Рассмотрена проблема адаптации слов иностранного происхождения в украинской языковой среде. Определена целесообразность использования иностранных лексем в современном украинском языке. Выяснены причины появления значительного количества заимствований в терминологической лексике.

Ключевые слова: лексика, термин, терминология, заимствование, украинизация, иноязычные термины.

Zaremba I.D.

College of Finance and Economics

Bukovina State University of Finance and Economics

Syvak L.M.

Bukovina State University of Finance and Economics

FOREIGN TERMS' UKRAINIANIZATION

Summary

The article deals with the composition of the Ukrainian terminology concerning its origin. The borrowings have been studied and a specific of foreign terminology functioning has been determined. The problem of foreign lexical borrowings functioning in Ukrainian language space has been considered. The topicality of borrowed lexems usage in modern Ukrainian language has been determined. The reasons of appearing a vast number of borrowings in terminology have been singled out.

Keywords: vocabulary, term, terminology, borrowings, Ukrainization, foreign terms.